

مەنزومە (كورد و گۆران) و مەولەوى تاوگۆزى و ئەوگىللى پەي سەرچەمە و راسىيەكان

داريوش رەحمانى

وھ كەردە وھفام ئەر گا ناوھەردەن/ باك نىيەن وھفام وھ باوھەر كەردەن. مەولەوى تاوگۆزى.

عەلەئەدىن سەجەدى (١٩٠٧-١٩٨٤) دلىو كىتېو (مىژوى ئەدەبى كوردى) نە كە سالەو ١٩٥١ مىلادىنە و بەغدەنە نويسيان چىرو سەردىارىونە باسو ئا مەنزومە ئەدەبىي و ھەماسىيانە (٣٢ دانى) مەكەرۇن كە فرىشان وىھرىنى دورەو نويسىيانى. مەنزومانىو پىسەو: خورشىد و خاوەر، لەيلى و مەجنون، شىرن و خەسرەو، شىرىن و فەرھاد، بارام و گول ئەندام، خاوەران، ھەمە ھەنىفە، كولە و عاينەمەل، نادر و تۆپال، رۆسەم و زۆراو، بەبر و بەياننامە، مەنىژە و بىژەن، قارەمان و قەيتەران، ئاسمان و زەمىن.../ دىماپاكە و مەنزومەكان زوانەكەشان گۆرانىن بىژگەم يەك دوى دانىشان نەبان كە ئادىشاىچ ئەچى سەدە دمايىنەنە بە دەسمايەو برىو رەدایە تازاوە و فەرھەنگى دەمواچىوھ بازسورايى كرىيانىوھ. ژمارە بىسو يەرتنە نامىو مەنزومەو (كورد و گۆرانى) ش ئوردەن بەبى ئانەيە لام تا كام بواچۆن ھىنەو كىن و دلىنەش چىشەن پانەيچوھ كە پەي ئەوتەر مەنزومەكان وردە تەوزىحىوش نويسەنەوھ و برىوچىشان شناسنامەيە ديار و رۆشنشان بىيەن و ھەن و قەلبنايشان نەئاسان. رىك شەستو ھەفت سالى دما تەر (٢٠١٨ مىلادى) شۆنەو چەندە كەسارە كە سەرقافلەشان مامۇسا مەلا عەبدولكەرىم مودەرپرېسەن (١٩٠٥-٢٠٠٥) جارىوتەر دىوانو مەولەوى تاوگۆزى بە رىك و ستەي و پىوھەرە و ستەيو سەيىد ئىبراھىم ستودەي (باينچۆيى) شارو سەنەيە چاپ كریان. مەرحوم ستودە (١٩٢٧-٢٠٠١) وەلینەو دىوانەكەيشەنە (شۆيتەوارەكانى مەولەوى) باسو مەنزومەيو مەكەرۇن بە نامىو (كورد و گۆرانى) كە ھىنەو مەولەوى تاوگۆزىن (سەفھەو ٢٦ و ٢٧) و ئەمن ئەچىگەنە بەبى كەم و زىاد كەردەو واژىوھش پىسەو وىش مەنويسۆنىشۆھ:

[[...مەولەوى لە مندالىدا مونازىرەيىكى لە نىوان ((كورد)) و ((گۆران)) دا ھۇنيوھتەوھ كە گەلى لە نابايەكانى كۆمەلى ئەو رۆژگارەي بە چەشنى شۆخى و گالته دەرختوھوھ؛ ئەمەش ئەزانىن كە وشەي ((كورد)) لە رۆژگارى مەولەويدا بە كوردى كۆچەر وىژراوھ و وشەي گۆران بە كوردى نىشتەجى لە شارەكان يان ئاوايىەكان. مەن ئەو مونازەرەم لە ((سەيد عەبدولاي)) دەرنگوھش ئەبىست كە لە سەيدىدەكانى دوەيسەي شارى سەنە بوو. ئەو سەيدە ئەيوت: ئەم شىعرانە نزيكەي ٤٠٠ بەيت ئەبن. ئەمەش چەن بەيت لەو مونازەرەيە كە بە تەك و لۆ لە حافزەمدا ماونەتەوھ:

ئەوھل جار كوردە وتى ئەي گۆران

لە وەخت خواردنا وەنە با و بۆران

لە ژىرى قرسى ھەر كا و با ئەكەن

كەرويشك ببىن ھوت كىو را ئەكەن

گۆران ئەلى:

بەھار دىتەوھ فەسل خىلە و ژوور

كلك ئەلەقېتن وەك گەمال لە دوور

لىوتان لە خواردن گيا سەوز ئەوئ

بۆ نانئ گەنمىن چاوتان ھەوز ئەوئ

دیاره که ئەم ھۆنراوانە لە شیعری مەولەوی ناکەن، بەلام ڕەنگە ھۆنراوەی سەرەدەمی ھەرەمەندالی ئەو زاتە بووبێ. گەلی لە شاعیرانی مەزن لە تەمەنی ۱۵ و ۱۶ سالییدا شیعریان ھۆندوووتەووە کە لە شیعری رۆژگاری کەمەل بوونیان ناکا...]] (دیوانی مەولەوی کورد/ کۆکردنەووە و بەرامبەرکردنی: سەید ئیبراھیم ستوودە (باینچۆیی)/ پێداچوونەووە: مەھدی سەنەندەجی، سەید سەعدەدین ستوودە./ نشر شوان. سنەندج. چاپ ئەوێ: ۱۳۹۶).

۱. ئەئە مەنزومە (کورد و گۆران) پێسەو مۆو گەنمەو پالو شاراییو ئەوەرمانەووە ڕووە و وەرەو پەرسەن و شیوەکەردی. سەرەو زوان و ئەدەبیاتو گۆرانیووە پەنجوری فرە کریان و نویسیان بە تایووت لاو شەرەقشەناسەکانووە پانەچووە ئەدەبو گۆرانی خەزانووە گەورەن و سەدان و گێرە ھەزاران سەنەد و بەرویرێ و دیم و دیاردی جۆراوجۆریش ھەنێنە کە ھیشتای نەشناسیانی و ئەگەرێچ کەفتیان ڕووە نام و دلێنەشان(مەحتەوا) ئەپاسە قەلب و شۆر کریان کە نیازەن سەرشانەووە پامدری و پەنجوری بەکەرێوئێووە. دمایین نۆبەر (مەم و زین بە گۆرانی، نامیق ھۆرامی) و (مەمی ئالان، سدیق بابایی) و ھەرپاسە نوسخە خەتییەکانو پاریسینی کە چەندە ھەزار پەلێنی و میسرەنە و ئەلئەزھەرەنە بە زوانو گۆرانی نویسیانی و تەرجومە کریانیووە. پەنجوریو سەرەتەل کە مەتاوون ببۆنە ئوگۆ و نەخشە ڕا مەنزومەو (رەزنامە کێزک، حماسەای بە زبان گۆرانی)ین (نشر دایرەالمعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۹۸) کە دوکتور ئارەش ئەگەبەری مەفاخر رەوشمەندانە و عالیمانە ھەرمانەش سەرەو کەردەن. ھەرپاسە و عەینو کێزەکێش فرەووە ئەو مەنزومە گۆرانیاش دلێو کتیبو (در کوی آرشان، بیست گفتار دربارە حماسەسرایێ در ایران باختری، دکتەر آرش اکبری مفاخر، انتشارات محمود افشار با همکاری نشر سخن، ۱۳۹۷) چاپ کەردینی.

۲. تاریخەن دیارەدو کورد و گۆرانی دلێو کتیبە تاریخیانە و ئەدەبیاتی وەرینیە تا ئەئە بەرە رۆژگارە فرەو جارەن پال یامکەتی وەرەنەرەو یۆتیرینیووە ئامینی بەلام پەئە نمونە دیاردانیو پێسەو کورد و کورمانجی، کورد و کەلھۆری، کورد و لەکی، کورد و لوری باوئە نەبیئیتە و نییەنیتە. دلێو عامەو خەلکێچەنە لەفزو کورد و گۆرانی باو بییەن و ئەئەسەچە باوەن. ئەئە نیشانە مەدەونە ئەئا دوہ دیارە ئەمری واقعەنە وجود و ھەرپاسە تەفاووتشان بییەن وەرەنە پەنەواز نەبییەن واژەئە تایووتشان پەئە بسازیان، بتاشیان و بەیانە دلێو نویسیایا، یادگایا، بژیوان و سەرەو زوانو مەردومی.

۳. مەولەوی دلێو ئەدەبو کورد و گۆرانیە یۆ ئەچا زاتانەن گێرە فرەتەرین کتیب و واتاری جەبارەشوہ نویسیای بانیتە و ھەمەمیش پەئە رازیابیانیووە. مەحەلەکەنە کەمکەس ھەن ئەندازەو ئادی نوسخە خەتیو ئەسەرەکاش مەننیاوە: ھەم بۆنەو دەولەمەندی و ئەسالەتو مەحەلو گۆرانی پێسەو کلێرگای فەرھەنگی، تەمەدۆنی و تاریخی، ھەمەتەر بۆنەو وەشەویسی و نزیکیو مەولەوی چەنیو ئەدیبان، شیخان، گەوران و چەنەئامایانو زەمانو ویش و ھەمەتەر بۆنەو زانابیش ملو ئایین و کەلامیرە و دەس لوایش و یەرەو شیعەر و ئەدەبیاتینە. پەرسەئە بنەرەتیە ئانیئە چەنەن جیاو ئەو سەجادی (ئادیچ بەئە ھیچ تەوزیح) و ستودەئە تا ئەئەسە کەس باسو ئەئە مەنزومەیشە (کورد و گۆران) نەکەردەن و نەکەرۆن؟ چەنین بییەن کەسانو پێسەو مامۆسا عەبدولکەریم مودەرریسی و مەرھوم سەید تەھیر ھاشمی دەولەت ئاوی (روانسر) (۱۹۹۲-۱۹۹۶) کە بە وردی لواینیرە سەرەو ژیاوی و ھەرمانەکانو مەولەوی و فرەتەرین ئەرک و زەحمەتشان کیشان پەئە ئەژناسایش و گلێرەکەردەو ئاساریش ھیچ جورئ باسو ئەئە مەنزومەیشانە نەکەردەن و سەرەبەمۆرشان ئاستەنەووە. دەلیل، سەرپەگویی و بیدەنگی وەرەنەرەو بە ئەئە مەنزومەئە و راسییەکانش چیش بییەن و چیشەن؟ داخوم دلێنەکەش چیش بییەبۆنە و یام بۆنە کە گردی پارێزشان وەنە کەردەن و مەکەران؟

۴. ئەگەر چەم بوزمیتە دەور و بەریمان بە گردی ئەئە شیوہ رەفتارە بیسابقە نەبییەن و نییەن. بە تایووت وەرەنەرەو بە زوان و ئەدەب و گۆرانیووە. زوان و ئەدەبیو یەک سەدە بئە ساحیب کە ھەرچی کەس و دەسەن شانازییشان پووە کەردەن و ویشان بە میراسبەرەش زانان و مەزانان ئیلا مەحەلو گۆرانەکان نەبۆنە. شیعەرەکانو مەللاً موستەفا بیسارانی (۱۶۴۳-۱۷۰۱) مسالیووە وەرچەمیتە. لایکەم دوئ دائی جە شیعەرەکاو بیسارانی بۆنەو ئەوەرەدیو لەفزو کوردیو (یۆشان گردو شیعەرەکی و ئەویشان واراو واژەکی) تا ئەئە دمایانوە شاریبیئیتووە و وزیابیئیت پەنا و دیوانەکەیشەنە قرتیای بیتی. (دیوانو بیسارانی،

گلێزوههکردی و لهیهکوهدای عهبدولللا حهیبی، سنج، کردستان، ۱۳۹۶. تازهترین و تا ئێسه کاملترین سهچهیهی وهردهسه. ئهگهر فقهی سهعیدو مهللا رهوسولی مهربوانی ئهژناسیا به دوکتور سهعیدخان کوردستانی، (نویسهنده و موتهرجمو مزگانی/ نزاری) کهشکوله شیعریهکیو عهبدولمومینی مهربوخیش (۱۷۳۹-۱۷۹۷) که سنه و ئهردهلانینه نویستهنشوه (نوسخه خهتییهکانو بیسارانی و ئهترو شاعیره گوران زوانهکان که کاکه ئهوه سولتانی بوکانی زهمهتیوه فرهش پهی کیشان و چاپش کهردینی؛ به نامیو: کهشکوله شیعریهکی کوردی گورانی، ژین. سلیمانی) نهیوانایاره ئینگلیس و موزهو لهندهنی (۱۹۰۲) رهنگه ههچ وهخت ئهئا شیعرانو بیسارانی و ههینچهتری ئاشکرای نهییانی و عینو فرهو چوانیوتهتری شونهماشان نهمهندایاوه. ئهگهر سهرنجه بدریهوئینه، نه دیوانهکهو بیسارانیهو حکیم مهللا سالیحینه و نه دیوانهکهو بیسارانیهو سدیق سهفی زادهینه (بۆرهکهی) ههچکامشان ئیشارهتشان نهکهردهن ئهپا بهتیانه و دیاریچهن ئاگاهانه و ئهقهسه بییهن. حهمهو مهللا کهرمی باسیونه ماچونه چهنیو بابیم (یانی ماموسا عهبدولکهريم مودهپرېس) ماوهیو خهريکو ئامادهکهردهو دیوانو بیسارانیهو بیته و ئامادهو چاپیمان کهرده بیته بهلام به چنده بۆنیوه ئهئا ههرمانی ههرتا ئهئیه (زهمانه و ژیايشهنه) سهرش نهگیرتهن. (وهختو ویشه نه ئوسمان موحهمد هورامی ئینهشه پهشت راسش کهردهنه و واتهنش ئادیچ بهشدار بییهن، مهجهلهو کاروانی، ۱۹۸۳) جیا ئهچانهچه خالیوه وهچهم و سهربهمۆر تا ئهئیه، ئهئا شیعرانی که ئهچی دمایانوه به نامیو دیوانو شیخ موستهفای تهختهیوه (۱۵۴۴-۱۶۳۷) چاپی بیته. (دیوانی شیخ مستهفا تهختهی، محهمد رهشید ئهمنی، سنج، کردستان، ۱۳۹۸) تا وهرو ههرمانهکیو ماموسا حمهرهشید ئهمنی (نوریاوی) ئهپا شیوه کهس نهلوانه ره پهیش و شۆنیشانه. یۆ جه سهچهمه ئهسلیهکانو دیوانو شیخ موستهفا تهختهی کهشکوله شیعره و محمود پاشای جافی بییهن (دهسنویسی ئهسل) و ههر ئهئی کهشکولیه یۆ جه سهچهمه ئهسلیهکانو دیوانو شیعره و مهولهوی بییهن. ئهگهر ئهئا شیعرانه هینهو مهولهوینی چهنی بییهن ماموسا مودهپرېس و ئهوتهر کهسهکان ناوردینیشانهو دلیو دیوانهکهکاشان و ئهگهریج هینهو ئادی نهبیته و مهگیلانهوه پهی شیخ موستهفا تهختهی یا کهسیوتهری دیسان چهنین بییهن لام تا کام باسشان سه نهکهریان؟ ئایا ئهچیهچه نه دیسان دلنگهرانی، مهسلهحت بهره رۆزگار وهرو ئا ههرمانیشه گیرتیته و گیرتیته؟ کام مهسلهحت و پاریز و کام دلنگهرانی؟ دلنگهرانی ئهوه لهخش و پهرس وستهی جه گهوهیهی و کاریزماو مهولهوی به وهچهم وستهیو شیخ موستهفا تهختهی یا کهسیوتهری و به گردی شۆرهتیهتر کهردهو خهرمانو ئهدهبو گورانی یا بییهو فهرانیوه (پهی بیسارانی) که سهروهو باسشان سهر کریا و یام بۆنانیوتهر؟ وهردهسیوتهر، دلیو ئا دهسه کتیهکانه که به نامیو مهلا خدرو رواریهو (۱۷۲۶-۱۷۹۱) چاپی بیته (گردآوری جه میل فارقی، نشر احسان) فرهیه ئهوه شیعران و فهرانو مهلا خدري روارى که ئهئیهچه ههئینه سهرو زوان و یادگاو مهربومو مهحالهکهیوه، ئاگاهانه و ئهقهسه غهر و چه پۆشیشان وهنه کریان و ناماینی و نهنویسیانیوه و دیاریچهن فریشان مهلومهن به کام بۆنه و پاریز سانسۆر کریانی. نمونهیوتهر کهلامهکاو یاریسانیی که فرهو جارن پۆشنهوانو راسی و مهکارانو بازارو سییاسهتی قهلبشان کهردینی. به واته کاکه نهعمهت زهمهتکیشی (یۆ چه شارهزایان و قهلهم به دهسانو یارسانی) پهی نمونهی ئهئا کهلامانه که وزیانی پالو نامیو بابا سهرهنگ دودانیوه (۹۳۶ میلادی): (چهنی ئیرامانان مهگیلم ههردان/ مهکۆشم پهری ئایین کوردان) و یا ئهئا فرهی که نسبهته دریانه به بابا هیندوهیوه: (جه زوان ویمان بییهن بیزارم/ زوان ههرامی ئاما وه چارم) و ههینچهتری گردی وهش کریا و جهلینی و ههچ بهلگیوه تاریخیشان نهبییهن و نییهن پهشتیوه و گهورانو یارسانیچ پیسهو میراسبهری باوهری و شارهزاهو ئهئا کهلامانه ئهچا بارهوه رهسمه پهرچشان داینیوه و پۆشنگهریشان سهر کهردینی. با باسو مهستورهی ئهردرلانی (۱۸۰۵-۱۸۴۵) بمانۆنیوه که ئهچی دمایانهوه دیوانیوشان (دیوان مستوره. ماجد مهربوخ رۆحانی) چاپ کهردهن و دلیشهنه فرهو ئهئا شیعره که به زوانو گورانی واتینی، قرتیانی و لابرانی و شیعرانیوتهر (به کوردی) وزیانی دلیو دیوانهکهیش که به پهیلویو پهیجۆریکاران هینهو مهستوره نیته و قهلب و وهش کریانی. سدیق بۆرهکهی (سهفیزاده) دو جلدی تاریخ ئهدهبیاتش به نامیو: (میژوی و ژهی کوردی، انتشارات ناجی، بانه، ۱۳۷۰) نویسه که سهرحهم (۱۳۲۵) لاپهرین و بیژگهم نامیکیش نهبۆنه و (۱۵۰) لاپهری دمایینیش گردش هینهو ئهدهبیاتو گورانین. دهس پهی ههر لایه و زوان و ئهدهبو گورانی بهرینه مهوینیه به تاراج لوان و کاولشان کهردهن پیوهره. تا دل و فام

ياڭى بدەونە ئەچى خەزانەينە چىۋى ھەتتە كە بە بۆنە ھىژمۇنى ئىدئۇلۇزىيانو زەمانەى و بى ساحتىب بىيەو ئەدەبو گۇرانى قەلب و پاكتاو كرىيىننە و ئەئىگەچە ياڭى و پەردوچو باسىشان نىيەن.

۵ . مەولەوى تاوگۇزى (۱۸۰۶-۱۸۸۳) سەريو ئەو يانە باوانىش مەگىلۇنەو پەى مەلا ئەبۇبەكرى موسەنفى جوړى و بە گردىن گوايا بىنجانەشان مەلۇنەو سەرو سەيىد محەمەد زاھىدى ئەژناسىيە بە پىر خدرى شاھۇى. ئەئا ئاسار و بەرويرانە كە جە مەعدومى بە يادگار مەنىتۆو و چاپ كرىيىننە ئىتتىنى: (الفضيلة) بە عەرەبىي، (العقيدة المرضية) بە كوردىي، (الفوائىح) بە فارسىي و (رەسالى) يوتەر بە فارسىي جەبارەو تەرىقەتو نەقشەندىو و وەرچەمتەرىنچىشان (دىوانو شىعەرەكاش) ەنى بە گۇرانىي. زەمىنەو ئەدەبىيە ئەئا تايىبەتمەندىيە كە (سەيد عەبدوررەھىم مەلا سەعید) یش كەردەن بە مەولەوى دىوانو شىعەرەكاشەن كە سەر تەل ئەدەبو گۇرانىيى و بە جوړىو كە واتارىونە (كونگرو مەولەوى، سقز) حەمەو حەمە باقى مەولەوى بە (سەروك كۇمارو شىعەرەو گۇرانى) ئەژناسە مەكەرۇن و حەكىم مەللا سالىج بە (تەقىنەو ەى زمان) باسو زوانو شىعەرەكاش كەردەن. (مەولەوى و تەقىنەو ەى زمان، ئاراس، ھەولیر). گۇرانى شاعیر (عەبدۇللا بەگ) چلیو پیرەمیردینە باسو پایەبەرزى و نەمرى مەولەوى و ویمانەى و بى ویتەبى وژەكاش و شىعەرەكاش مەكەرۇنە كە بە گۇرانىي نويسىيىنى: ((ئەئا زوانە گۇرانە كەلەلاکەوتە و وا بەردە (زەمانەو گۇرانى شاعیرینە) كە زەمانیو زوانو میرى بیته كە جە قەلەمرەو ئەردەلانىنە و جە وەختو شكۆیشەنە یەرە میخەو كەركوك، ھەمەدان و كرماشان پىكناەو.../ ئەو كورنايو قسەكانو گۇرانى شاعیر چلیو پیرەمیردینە، رەئوف عوسمان. میهرەجانى مەولەوى)).

۶ . ئەچىگەنە پەرسىو كە مەینە پو ە ئانىنە مەنزومەو كورد و گۇرانى بە چە زوانیو نويسىيان و دلینەكەش چیشەن یا چیش بىيەن؟ چىۋىو كە ھەن وەرچەمەو ئەا ھەشت فەردە (بەیت) كە بە رەوايەتو سەيىد ئىبراھىم ستودە باىنجىي نويسىيىنۆو زوانەكەشان كوردىن و دلینەكەش باسو دياردەو كورد و گۇرانىن. ئايا گىرەش نىيەن عەینو فرەینەو مەنزومە گۇرانىيەكان ئىدیچ زوانەكەش گۇرانىي بىيەبۆنە و بۆنە؟ درۆسەن مەنزومانىو و یەرو كەلام و ئایینەنە ھەنى بە نامیو مەولەویو و زوانەكەشان ناگۇرانەن بەلام تا ئەئا سەردەمانە مەحەلەكەنە و زەمىنەو ئەدەب و حەماسەینە كەمتەر مەنزومىو (بە شیو ەو مەسنەوى) بىيەن گۇرانى نەبۆنە. ھەر ئەئا ھالیگا بىيەن بۆنەو ئەنە یە فرەو شىعەرانو شاعیرە گۇران زوانەكان ئەچانىشانە: شىعەرانو بیسارانى و مەولەوى (بە كوردىي كەردەشيان بە دەسو پیرەمیرد و ئەردەلانى...)، ەلى دیوانەى (بە كوردىي كەردەش بە دەسو رازى) مامۇسا مەللا خدر روارى (بە كوردىي كەردەو دەولەتنامى و نام نییاش بە ئىقبالنامە جە لاو مامۇسا مودەرپرسىو ە) و یا شاھنامە و مەنزومانو خورشید و خاور، رۆسەم و زۇراو... بكریایینۆو بە كوردىي و فرەو جارایچ ئیشارە نەكریان بە زوانو سەرچەمەكەشان و بریو فەرداشان و جارایچ ھەن سەرچەمەكەشان نەمەندەن. ئايا ئەسل و سەرچەمەو ئەئى مەنزومەچىشانە نەفۇتتان؟ بە فرەزو پارىزییاش ئەئیسە نوسخە خەتى یا خەتییاش ھەنى چكۆگەنە؟ چە كەس یام كەسانىو و وەرەو چیشی ئەئى مەنزومەشانە وستەن پەنا و حەشار؟ چەننەن نوسخەو مەنزومان و شىعەرانو وەر و دماو نوستەو ئەئى مەنزومە یە مەنىنۆو و شۆنەماشان ھەنە بەلام ئەئینە نە، ئادیچ ھینەو زاتیو شانسیا و گەورەى پیسەو مەولەوى؟ ئەگەر جەبەین بریان دوى دیمى زیاتەر ش نىيەن: یام بۆنەو زوانەكەشەو بىيەن یامكەتى بۆنەو دلینەكەشەو ە. وەختیو كەسۆ پیسەو ەلئەددین سەجادی كتیبەكەشەنە (مىژوو، پەلو ۱۷۷) گۇران/ھۆرامى نوستەش جە لاو ئەدیبانو مەحەلەكەیو بە كارەسات!!! زانان و ماچۆنە نالى بیته ئاما و وەرەو ئا كارەساتیشە گىرت و بە كوردىي نويسەى پەرەش سانا ئايا ئەگەر زوانو ئا مەنزومە یە بە كوردىي بیایا و یا دلینەكەش دلواز مەسلەحت سەنجان زەمانەى، سەجادیو كە وەرەانو بە گۇران و ھۆرامانیو ئەپاسە داخ بە دلەن نەلیرە پەیش و باسش سەر نەكەرینە؟ (...ئەم كارەساتە (بە گۇران- ھۆرامى نويسەى) بەم جۆرە مایەو تا نالى لە وەلاتى شارەزوو پەیدا بوو، قاپیكى زلى خستە سەر گازى پشت، بۆ وتنى شىعەرى شیو ەى موكرى...)

۷ . بەدەر ئەو زەوق و زانایى شەخسیو نالى شارەزورى (۱۷۹۵-۱۸۵۵) ئەئا قسەو و باسانە كە مەپچاننىش بالاشەرە كە گوايا ئاد بىيەن (چەنیو سالم و كوردى) بۆنەو سەر وستەو زوان و ئەدەبو كوردىي و پەو دیمەكەچشەرە كز بىيەو زوان و ئەدەبو گۇرانىي (مەسلەن مارف خەزەدار) ھیچ فەریو ەشان ئەو راسىي نەبەردەن. دونیاو ئارۆینە دورەن ئەو ئاوەزى و رەوشمەندى

پهيجۇريا ئەگەر سەنجاي و وەرانبەرى دۈە دياردە تاريحيان (ئەچىگەنە كورد و گۇران) گىچەنەش بلۇنەو سەرو يەك يام دۈى تاقە كەسان و ئادىچ شاعىر. ئەر ئەپاسەچە فەرز بىريەون خۇ تازەو كەردەيو شىعەرى كوردىيى بە دەسو عبدۇللا گۇراني (جياو ئو زوانەكەيش) سەرو ئەساسو ئەدبو گۇرانيو (هيجايى) بىجەش بەستىنەو نەك پەيرەوى ئو ئەدەبو نالى شارەزورى (ەرەزى). (عادل محەمەدپور. مەولەوى و نالى وەكوو هىماى دۈو شىوازى جياواز، هەلسەنگاندنىكى ئەدەبى).

گەشە كەردەو زوان و ئەدەبو كوردىي ئەچا سەردەمەنە دەليان سىياسىيىش هەننە و كز بىيەو ئەدەبو گۇرانيچ هەرپاسە. سالمى شاعىر (۱۸۰۰-۱۸۶۰) گەرمەو وەرانبەرى ئەردەلان و بابانىنە شىعەرىيەنە ئەنى دياردەشە ئەنمانان: (كەر و فەر با كەم بكا والى بە فەوجى چىش كەروو/پوشت بەندى لەشكرى وەندات و جافان هاتەو). و يا هەجەكەو نالى پەى مەستورەى ئەردەلانى (مەستورە كە حەسناو...) و جەبەكەو مەستورە پەى نالى (نالى جافەنى...) كە بريو بە وەرچەم نەگىرتەو ئازە و زەمىنەى تاريخىيو شىعەركان ناشارەزايانە و بە ديدى ئىستاتىك و زىباشناسانە هەجەكەو نالى لەيەك مەدانىو [ياگىو وىشەنە نەقدى زىباشناسانە نە پەى ئى شىعەرى پەى هەر شىعەرىتەرىچ ئازاد و گونجيان] بەلام راستەرش ئانەنە ئەئا شىعەرى جيا ئو بەروستەويو ماھىيەت و ناخوداگى جەمىو بابانەكان ئىلا سوکايەتى و وى ھالىو كەردەى و قىنەو وەرانبەرىش نەبۇنە هىچوتەرش نىيەن چەنە. رەنگەنش نىيەن و مەولەوى ئەپىنەيە زانانش و خاس ياوانەنە و گىچەنەو مەيدانەكەينە بىيەن. كەسانىو ئەچا بارەو پرسىو وەرچەمەشان وىستىنە وەر (حەمەو حەمە باقى، كونگرەو مەولەوى، سقز) هەرچەندە جەبى حەزوانەو و پارىزكارانەشان ئاوەردەنەو پەيش: دەليش چىش بىيەن مەولەوى و نالى كە ھامدەورى بىيىنە و شناسايى زەمانەو وىشان بەلام هىچ جۇرە ئىرتىيات و باسپە نەبىيەن و نامان مەبەينشانە بە جورىو ئەگەر يۇ نەزانۇن مەرەجىيەنەش تەنانت نامىو يۇرتىنيشان نەژنەفتىنە. مەولەويو كە چەنيو كەم كەسى ديار و ناديارو (واقىيى و خىيالى) نزيك و دورو وىش بىيەن بە نەويو ئامە و شۇ و مەلاباتش نەبىيەبۇنە و يا نەكەوتە بۇنە گوشت و گو، كەم چەم و دۇل و مەحال بىيەن (بەغداد، بانە، مەحالىو ھۇرامانى، سەنو ئەردەلانى، پاو، كرماشان و زەھاو...) كە شىعەركاشەنە نەزەنابۇنەشەو چەنين بىيەن لاپالاشەنە وەرانبەرى بە مەحالىو سلىمانى و ھەرپاسە شەخسو نالى شارەزورى بى دەنگ و رىنگ وىەردەن؟ ئەگەر بوچىەنە وى بە جاف زاناو نالى و وى بە گۇران زاناو مەولەوى تەنيا بۇنەى بىنەرەتىش بىيەن خۇ مەولەوى دىواخوانو گەورانو جافىيەنە ھەمىشە ياگىش سەرەو بىيەنە و تىكەلىشان بىيەن پىوەرە و فرەيە ئو بە سۇزتەرىن فەردان و شىعەركانش پەى گەوران و دۇسانى جافىش ئاوەردەن سەرو خامەى و نامەى.

پەوكەتى بە وەرچەم بىيەو ئازەى تاريخىيو يەگەو ئەئا شىعەرانە (نالى و سالم) تەنيا ئەدەب و ئەدەبىيات پەتى نەبىيەن و نىيەن بەلگوم ئەچىگەنە فرەتەر وەرانبەرى دۈى دياردە سىياسىي و تاريحيان. ئەردەلان و بابان، گۇران و كورد. ئەئا شىعەرانە بونىاد، وەرچەمگا و وىريوى جەمىو ئەئا مەحال و سەردەمەيە مەنمانان كە چەنى شىعەر و ئەدەب بىيەن دەسپەنەو سىياسەتان پەى وەرانبەرى وەرانبەرىشان و سەلمەناو بىيەو وىشان و لاگىراشان. دور ئو ھەر جۇرە پەيلوایە لاگىيرانە و پىسەو ئەمرى واقىيى سازناى و سەرھۇردايو ئەمارەتو بابانى و شۇنىشەرە سەر بەرئەوئەردەو يەرە (كوچكەو) بابانى و ھۇرگىشاي زوانو كوردىي و پاكتاو كەردەى و كز بىيەو ئەوتەر زوانەكان بە تايووت زوانو گۇراني چىوەى تەبىيى و وەرانبەرى پەتەيو دۈى زوانان نەبىيەن بەلگوم فرەش مەعلول و خولقاىو سىياسەتى تازەو مەحالەكەى و دونىاو ئاوەختەيە بىيەن بە پەشتگىرى ئىمپراتورىو ئوسمانىي (خاندان كرد اردەلان در تالاقى امپراتورىي ايران و عثمانى، شىرىن اردلان، تەران، ۱۲۸۸) و دما تەرىچ ماجەراو شىخ مەحمود بەرزەنجىي و دما تەرىچشەو گرالە و بەرنامەكانو ئىنگلىسىي و پىادەكەردەيشان بە دەسو كارمەندان و مىسپىزىرەكاش سلىمانىنە و ئاقىبەت سەرھۇردايو جەريانانو ناسپىئالسىتى موكرىانەنە و ھەرپاسە بەرنامەو دەرلەتانو ئىران و توركىيەى. مەتتەو نامەيە رەسمىنە كە ۲۴ فەبرىيەو ۱۹۲۶ مىلادى ئىنگلىس بە عىتوانو قەيىمو كىشەرو ئىراقى مەكىانۇنەش سازمان مېلەلو ئاوەختى (جامىيەو مېلەلى) كە رۇنامەى رەسمىو ئومورى ئىدارىو برىتانىياچەنە سەبت بىيەن ئاشكرا ئامان كە: بەينو زوانان گۇراني، كرمانجى ميانەى و كرمانجى سەرىنەنە ئىنگلىس زوانو كرمانجى ميانەيش (سۇرانى) بە عىتوانو زوانى رەسمى و نوشتارىو مەحالىو كوردنشىنو ئىراقى ھۇرچىتيەن و گرد جۇرىو پالپشتىش چەوہە مەكەرۇن. ھەر بە واتەو دۈكتور ھاشم ئەحمەدزادەى ((...دماو

وړای ئیمپراتوریو ئوسمانی نه قشو ئینگلیسیه کان جه واریوهو زوانو کوردی (سۆرانی) په ی زوانیوی میعار و و نویسیایو کوردستانو ئیراقی یاگیو ئیکاری نییه... سلیمانیه ئه وه لاین رۆنامه ی کوردی به دسو ئیستعمارو ئینگلیسی ساله و ۱۹۲۰ زهورش کورد. وهرته ئه چانه چه ئینگلیسیه کان ساله و ۱۹۱۸ به غاده نه روزنامه یوتهری کوردیشان به نامی (تیگه یشتنی راستی/ فامو راسییه کان) مهرزنا بیره و دوی سالی دما ته رشه وه نه شریه یوتهرشان به نامیو (پیشکوهتن/ ته وسعه) ی جه سلیمانیه مه ونه شر کورد... (هاشم احمد زاده، از رمان تا ملت، سنندج، دانشگاه کردستان، ۱۳۸۶). ئانه که ئینگلیس به چه ده لیلیو ئه ئا گرالیشه ئه پاسه متینه ئارشویو و ه زاره تو خاریجه و ئورگانه ئه منیه تییه کاو ئینگلیسی مه زانان و سیاست و مه نافیعو وه لاتانو تورکیه ی و ئیرانی ئه چا سه رده مه نه. پاسوه کورده و ئه ئا راسیانه یچه هه رمانه و په یجۆریکارانی رهوشمه ند و هه قیقه ت وازین نهک میرزا بنویسان و عیلم و ئه دهب وره شان و ئیدئولوژیک نویسانو دنیاو فاشیسمی و زهر و زور و زوئی!

۸. ئه ئا مه تنی که سه یید ئیبراهیم ستوده ی نویستینه (باسو مه نزومه و کورد و گۆرانی) په رنه ئه و ته ناقوزاتی. ئایا به راسییه هه ر ئاگاهیه ی تایه وتش نه بییه ن تاکه تنی مه سه له کئی درؤس شیو و به یان بکه رۆنه و یا پاریز و سیاستو پوی نه واسته نش راسییه کان بدرکنۆن. ستوده زاده و کوچکه چه رمه و باینچۆیین به لام به پاو هه رمانه کاشه ره ((مه نزومه ی گۆرانی زوان یوسف و زیلخایش گلیر و چاپ کورده ن و وچش شیعرئ گۆرانییش (دیوانو از سارال تا توچال) واتینی)) و هه رپاسه قه ولو ئا که سانه نزیکه وه دبه نشان ماچان زوانو گۆرانییش خاس زانان و سه رو ئه ده بو گۆرانیره زال بییه ن. گۆایا ئه داش ئه ساله تش مه یاوونیه وه په ی موفتیانو دشه ی و هه رپاسه چه نیو سه یید تاهیر هاشمی و محمه د سدیق موفتیزاده ی (که شاره زاییه خاسشان بییه ن سه رو مه وله ویره و ئه ده بو گۆرانیره) ئاشنایی و قه و مایه تیش بییه ن. ئه ئینه ئانه یه مه نمانۆنه مه سه له کئی په یش رۆشنه بیینه و حاشاش نه کورده ن ئه و بییه و مه نزومه که ی په وکه تنی ناچار بییه نه ئامان و به شیوه یه نه گۆنجیا و مه سه له حه تی ده سش کورده ن ده لیل تاشای و هه رمانه کئی مه وله ویش به ردینه چیرو په رسان و به خیالش پاکانه ش په ی ئاوه رده نه وه. نویسته نش (مه وله وی له مندالیدا... رهنگه هۆنراوه ی سه رده می هه رهمندالی ئه و زاته بووبی...), نه زه (مندال و هه رهمندال) که ی و چه نی مه تاوۆن جه باره و مه سه لیوه تاریخیه پیسه و کورد و گۆرانی بنجشناسی و مه نزومه سه رای ی بکه رۆنه؟ ئایا ئه ئینه نیشاندرو ئانه یه نه بییه ن و نییه ن ئه ئا مه نزومه چیوانیو مه وزۆنه روه که چیرو ئاوه خته و ئارؤ فره و که سان و ده سان مه به رۆنه چیرو په رسان و مه مالۆشان زه مینه ره و په ته شان مه وزۆنه وه سه رانتۆ؟ ستوده واته نش ئه ئی مه نزومه ف(۴۰۰) به یتئ بییه ن که ده مو (سه یید عه ودلای دوه یسه یوه) هه ر ئه ژنه ویناشه وه به لام ئه من هه ر ئانه مه ئه و ویر مه ندن و ئادیچ به زۆر. که سیو که به واته و ویش (چنده په لی وهره و ئه ئا قساشانه) عه ینو که س و قه و مه کانو ده ور و به ریش ده سپه نه و جوانیه شه یدا و ئه راگیلو مه وله وی بییه ن و به که لامو ئادی گۆچ کریان و هه شت ساله بییه شیعره کانو مه وله ویش حیفرئ بییتئ، باوه رکه رده یش سه خته ن وه ختیو زانابۆنه ش مه وله وی مه نزومه یه ئه پاسه شه هه ن و فره و جارایچ و انابۆشانه وه په یش، وهرانه درشه وه بی ته وه جو و مه لابات بییه بۆنه و شوئگیرش نه کورده بۆنه، نه پاریز نابۆنه ش و ده سیکه مه نه سپارابۆنه ش یادگایش (حافیزه یش). ده لیلش چیش بییه ن ته نیا ئا هه شت فره ده که فتنیوه روه؟ مه تنه که نه مه رحوم ستوده لایه وه نویسته نش ده ورانو مه وله وینه به کوردی واته نشان کۆچه ر و لایئ ته روه واته نش گۆران یانی کوردی نیشته جئ؟! ئه گه ر کورد کۆچه رن چه نی هه مزه مان مه بۆنه به گۆرانی یه کجانشین و ئه گه ر گۆران یه کجانشینه ن چه نی هه مزه مان مه بۆنه به کوردی کۆچه ر؟ مه نزومه که ئه وه ل به یتنه یاگیو که تمان و ویناش ناستینه وه و کورد و گۆرانیش به دوی دیاردئ جیای زاناینئ. (ئه وه ل جار کورده وتی ئه ی گۆران...) دلیو نیم لاپه رییه نه چنده دانه ته ناقوزی؟! ئه گه ر سه یید ئیبراهیم ستوده که فره وان خه یلی شه یداو مه وله وی بییه ن ئه پیسه وهرانه ریش مه که رۆن چه چه مه رایو مه کریۆن ئه و نه یاران و تالان که رانو ئه ده بو گۆرانی و ئه ئا که سانه که عارشان ئامان و مه یه نه ته نانه ت دوره وه ده نگو که لامیچش بۆنه وان؟! ئه و په رش بنیه میره ئه ئی مه نزومه هینه و مه وله وی نه بییه بۆنه. نه کریۆ بواجیو ئه رهنیه رش (موئه لیف) هه ر نه بییه ن. حه تم که سیوه بییه ن خولقناش و هۆنیه نشه وه و حه تمه نیچ مه سه لیو کورد و گۆرانی پیسه و دیارده یه وهرچه می تاریخی هه ر بیینه به یه نه تا که سیو کاو به ندیش (سورته به ندی) بکه رۆنه وه.

۹. ئەئى جۆره تەناقوزانە كە سەرەوۈ بە لەك و پەلە باسشان سەر كریان شەخسىيى نىيەتتە و دونىاي ناعىلمىيەتە كەمكەس ھەن توشيارشان نەبىيەبۇنە. جيا ئەو نەزانايى و نارەوشمەند بىيەو ھەرمەنەو پەيجۆرىكەران دەلىلى بىنەرەتچىش ئىدئۇلۇژىك وىناو دياردەكان و قوربانى كەردەو راسىيەكان بىيەن پەناو ھەز، سىياسەت و مەنافىيەت. نەزىكەو سەدەيون جەرياناتو ناسىئونالىسىمى شوغارەدەر و ئىدئۇلۇژىك مەسلەك كوردى تا تاوانشان زوان، ئەدەب، ھەرھەنگ و تارىخو مەحالىنو گۆرانى و ھۆرامانىشان گەرەشىل و شوم و وەرد كەردەن و پەي پازىلەو تارىخىشان و پەرۋە كەردەو ھالىگاياشان نىانشان بىنەرەتو دونىاو ئاواتان و مەرام و سىياسەتشان. پەنەش يانەو ئەدەب و تارىخو وىشان سازنان و بەجياتچىش تاجەي ھەرىنەشان نىيەن سەرەو مەردوم مەحالەكەرە و خاكشان پاشان دلىو چامانشارە و يادگاشان شورەنەوۈ و تا پەيجشان كریان بە ھىژمۆنى و درۆ و دەلەسە دىموگرافى و ژيوگاۋ مەحالەكەچشان تىك و مەكان دان پىۋەرە و ئاقىبەتچى وىشان كەردەن تەلەبكار و رابەر و ئەرباب سەفتو خەلكو مەحالىو گۆرانى و تەمادارىتى شەو و رۆ بەرەگاشانە و ئاسانەشانە سەرە بىنامنارە پەيشان و دەسچى بىكشانە ئەو كىيىيەي زوانىي و ھەرھەنگىي و ئەدەبىشان. بىنەيمىرە و بواچمىتە نەيار و ئەغىاران بەتون و تەوەس و كارشان راسەش ئاما و ناما و بەلام يۆ بە زەلىلىي و وردى و دەسچىچەنە بىيەو وىمانان چىش بىكەرنە و چىش بواچۆنە. سەرەوۈ ئىشارەمان كەرد بە كەسىۋە پىسەو ەلەئەددىن سەجەدى كە ديارەن بىنەچەقش مەگىلۇنەوۈ پەي كۆگەي. ھەرىپاسە كە ئامان (مىژەكەشەنە) وەرەنەر بە ئەدەبىياتو گۆرانى، گۆرانى/ھۆرامى نوپىستەش جە لاو ئەدەبىياتو ۋەرىنى و زەمانەيوۈ بە كارەراھات (كارەسات) زانان. ئى گوشت و شىۋە شۆنەماي ناھەزەش نەبىيەنەوۈ. مەگەر ھەر ئەئىسەچە برىو ئەو شۆنگىرانو ناسىئونالىسىمى كوردىو مەحالىنو ھۆرامان و گۆرانىنە بەنامىو پەيجۆرى زانستى، موبارىز و ئازادىۋازى خەرىكو حىزىبايەتى، قەلب و پاكتاو كەردەو زوان، ئەدەب، يادگا(خافىزە) و تارىخو مەحالەكەي نىيەتتە؟ مەگەر ئەئىسەچە كەسانىو راسىۋە نەبىيەتتى و نىيەت شۆنەو ئانەيوۈ تاكەتتى ئەئا چىۋانە ناسىئونالىسىمى كوردىي نەتاۋانش داگىر و تاپۇشان بىكەرنە ولا و ول مەخولىانىۋە دلىو زوان و ئەدەب و مىراسو گۆرانىرە تا چىۋىۋوش چەنە بىزانىۋە و پەي پوشانەي و دەسۋەشانەي پىشكەشەو كورد و كوردايەتەش بىكەران و ئادىچ بە نامىو وىشانە سەبت و شانازىش پەوۈ بىكەران؟ ئەئى جۆرە كەسانە مەرەجىۋشان مەتاۋان ئا بار و پروسە كە سىياسەتتى كوردىي نەتاۋاش بىاۋنەش سەمەر بە ۋەردەسىي و پوشانەگىرتەي مادى و مەنەۋى بىاۋنەش سەرئەنجام و كەل. يەك سەدە تەمام و گرد بارىۋەرە و بە گردو ھاز و ھىزىشانە ئانە تراژدى و يانە وىرانى بىيەن ئاۋردشان ملو ئەئى مىللەتو مەحالىو گۆران و ھۆرامانىرە بەلام ئىلا ئا، نەرەت، لەعەنەت و رسۋايى نەبۇنە ھىچ چىۋشان سەوز نەكەردەن و نەكەران و ئانەچشانە كە بە رۋالەت قوت دان گەلۋەشانە گىرش كەردەن و مەشىۋ ھۆرش بارانىۋە. شوغارەدەرانو ناسىئونالىسىمى كوردى و شۆنەكەتەكاشان تا ھىزى و پەرى بىتە بە ھىچ جورىو نەيارىتى نامىو زوانو گۆران/ھۆرامى بەرانە و ئەئىسە كە ناچارى بىيەتتە كەلەكىتەرشان راسەۋە كەردىنە و ئەپاجۆرە كە گۇايا ئادىشاچى ياۋانى ئەپانەيە كوردىي نامىو يەك زوانى نىيەن و كورد چەنە زوانىش ھەنەتە و بەلام گردىشان ھەننى چىرو چەترەو مىللەتو كوردىنە. پەرسە ئانىنە چە چىۋانىۋ ھەمىر و ئاميانو يەك مىللەتتى مەسازنان: زوان، دىن و مەزھەب، ئىدئۇلۇژىيەي تايۋەت، فەلسەفە، سەرزەمىن، دەۋلەت... ئەئىسەكە چىۋىو بە نامىو دەۋلەت يا كىشۋەرىو وىپاي كوردى بىيەش نىيەن كە گردو ئا كەسانە وىشان بە كورد مەزانانە چەنەش بژىۋان. دىنەي كوردىچ مەسەلەن ەنىو ئىسلامى كە گردى پەرىۋىش بانە وجودش نىيەن. ئىدئۇلۇژىيەچ پىسەو كۆمۇنىسىمى نىيەن بەينەنە. پىسەو وىشان ماچانە چىۋى بە نامى زوانى كوردىچ وجودش نىيەن بەلكوم چەنە زوانى مەحالىو كوردەۋارىنە ھەنەنە. پەي فەلسەفەچى ديارەن. كە ئەپاسەنە كام ديارەدە ۋەرچەم و ۋەردەسەن تا ئەئا مىللەتتە پەنە بسازنان؟ بىنەرە برىو بواچانە ھاۋمال بىيەي و يادگا يا خاتىرەي ھامبەش؟ زوان، ئەدەب، ئاۋەز و مارىفەت يادگاي ھامبەش مەسازنەنەك شوغار، مەژگ شۆرنای، ۋەھم و ماخولىانان ناسىئونالىستىي و فاشىستىي. ۋەختىو تۆ كە نە زوان، نە دىن، نە ئىدئۇلۇژى، نە فەلسەفە، نە كىشۋەرىۋى موشتەرەكت ھەن تا ئاميان و ۋەرىسەو مىلەتۋىش پەنە بسازنىنە و بار باۋەرىنە گەرەكتەن چىش بىكەرىنە و رۋە كۆگەي بلىنە؟! ھەتمەن سەرابو ناسىئونالىسىمى. شەكەش نىيەن چەنە ئەئى تەزەفىل و كەلەكە تازى كە ناسىئونالىسىمى كوردى و ۋەردەسەكاشان جە مەحالىو گۆران و ھۆرامانىنە و سىتەنەشان مەيدان تازەتەرىن نۆبەرشانەن پەي دىسان بەلارى بەردەو خەلكەكەي و سىياسەتتى پاكتاو كەرانەيشان كە ھەر زەمان بە جورىو وىش نمانان و مەنمانۆن. ئەئى جۆرە كەسانە كە پىچىيانىي و پىچىيانىشان ئەپى بەزەمانە ھەتمەن ئەژنەۋىەنشان

به لّام نمۀ ئاو و زيه و شان فلّانۀ كه س واته ني تاريخ تكرار مہ بؤنہ و ہ به لّام ناشيانہ و كوميديك. راسن ئه چي دہورانيچنہ به كہردہ و ہ رەعيت پەر و ہري، بەر دہگي و وي گەوجنای ہر باقبيہ و بریو كہسان و دەسان پوہشانہ و ہ شانازی مہ كہران و موبارہ كچشان بؤنہ به لّام به رەسمي شيوہ دہورانو ئەر باب رەعيتي و بەر دہگي و خەلک پيچجاي و گەوجنای مہ مەندەن.

۱۰. ديارديو بنه‌رتى هەن و گرڭكەس مەشىو بزانۆنەش: ھەرپاسە بنەراو سەرھۆردايو ٲىسلامى فرەيە ئەو بنويسە ئيرانيان بە زوانو عەرەبىي نويسەشان و خزمەتشان كەردەن و ھەرمانەكاشان لواينە يانەو زوانو عەرەبىي، ھەرپاسە برىو جە كوردان بە فارسىي ھەرمانەشان كەردىنە و سەمەرەش لوان دلىو يانەو زوانو فارسىي ئەچىگەچە ھەركەس و دەسيو ە و بە تايو ەت ئەئا كەسانە كە بە رەوايەتو وىشان پەي ھۆرامى و ھۆرامانى بە ھۆرامى (بە ھەر لەھجە و شيو ەيە كە حەز مەوازان نامىش بنيان) واتار و كتيب مەنويسانە و تەنانەت وەرچەمتەنگانە و مەنافىع پەرەستانە وەرانورى گۆرانىچ مەكەران وەشان بەينە و نەينە و خاس تا خرابو ھەرمانەكاشان مەلانە دلىو چەترە و يانە گۆرانى و ميراسو گۆرانىي نە ھىچ زوان و ئەدەبىوتەرى. ئەئى دياردە سەنجيان و تاقى كريانەو. ماو ەو سەديونە بە گردو ئەئا ھىز و ھازانە كە وزيانىي گەري و پانەيچو ە فرە سىياسەتان كۆشانەشان زوان، ئەدەب و كىبىيەي گۆرانى و ھۆرامانى بەرانە چىرو چەترەو كورد و كوردايەتيرە بە كەردەو ە يام ەمەللى لايكەمو ە دە واژى يا كەلىمى سادى زوان و ئەدەبو گۆرانى نەلواينى يانەو زوان و ئەدەبو كوردى و يام خييال و قەلەمو نويسەناشان و بژيوان مەردوميشان. پەوكەتى و پەي نمونەي چەنى دوكتور محەمەد ئەمين ھۆرامانى فرەتر ئەو چل كتيباش جەبارەو ھۆرامانى و گۆرانو ە كوردى نويسەتئ و گردىشان لواينە دلىو يانەو زوان و ئەدەبو كوردىي و ئەئسە و ەرو زواننە ئىتر

فەرئۆشان نىيەن سەرو گۆران و ھۆرامانىوھ چەپوانەچىش ھەرىپاسەنە و ئەئا ھۆرامىانە كە جەبارەو كورد و كوردايەتى و
 حەزەبەتەيە بە خىيالو وىشان بە ھۆرامى (زەمانىو ھۆرامى نويسەيشان ئاوى بە خەرە كەردەى مەزانا) مەنويسانە
 نويسەيشان (خاس تا خراب) لوان و مەلۇنە دلىو يانەو زوان و ئەدەبو گۆرانى. كەسانىو ئەگەر نەزانا و حەز نەكەران
 ئەپىنەيە يام مەشىو تەمامەن دەس بکيشانە جە ھەرمائاشان و ئاشكرا بلانە دەس بکەران بە كوردى نويسەى و يا ھىچ
 چارەئۆشان نىيەن چونكەتى بنەراو تارىخيەلای ئاوەو گورد و گۆرانى پىسەو فرەو نمونانو دونىاي ھىچ وەخت نەلوانە و
 ئەئىسەيە نەلۇن يەك جەوەرە. كورد و زوان و ئەدەبىياتى كوردىچ پەى وىش چوارچۆيە ديار و تايوەتش ھەن و بىيەن زوانو
 دام و دەزگای و قانونى و ئاموزىشى و ئىتر كەلشان بە پوشانە وازان نەمەندەن مەگەر پەى ھەرمان پرنایوەيشان و ھەوادارى
 كەردەيشان دلىو گەمە و بازارو سىياسەتە. ئا كەسانە خىيال مەكەران بە وەراندەرى كەردەى چەنيو گۆرانى خزمەت مەكەران
 بە كورد و كوردايەتى ھەم كالاو مەنيان سەرو وىشان و ھەمىچ سەرو كوردى. ھەرچەندە كورد و كوردايەتیش راو وىشەرە
 لوان و مەلۇنە و نیازش بە ئا كالاوانە نەمەندىتە و ديارەن رەنجەرۆيى، خەجالەتبارى و رسوايى پەى كى مەندەنەو و
 مەمانۆنەو. ئەئانەيە بنەيمى لاوھ شوعاردەرانو ناسیونالیسمى كوردى پەى بازارگەرمى، مامەلەو كىتيان، گەوجنای و پىچنايو
 مەردومى و قەلبو تارىخى و فرە نیشاندایو (كەلەپورەكەيشان) بریو واژى گۆرانىيى و ھۆرامانىشان خانايان دلىو
 فەرھەنگنامشارە بەلام بە كەردەوھ و پىسەو ئەمرى واقىعى و بژيوانشانە خاس تا خراب نە پەيشان موھىمەن و رەنگش دانەوھ
 و نە دلىو گوڤتمان و ھەوزەو كوردىنە بەھەسىتیش ماوەرانە. ھەركەس گەرەكشەن ئەئىنەيە تاقىوھ بکەرۆنە رۆمان يا داستانانو
 نويسەندەيە نامزراو كوردى (برىو جە نويسەندەكاشان ئەگەر كىتيەكاشان پالو يۆوينە قەتار بکەرينە چەندە كەزى درىژيشانەن)
 بنەوھە وەرچەم و ئەلف تا نوش بوانۆنيوھ و بزائونە ئايا بە زەرەبىنچ بىيەن كەلیمۆھ وام گىريا جە گۆرانى و ھۆرامانىش
 چەئىتە؟ پەى نمونەى دوكتور ھاشم ئەحمەد زادە كە ئىنسانىوھ ئاكادىمىك، زانا و ئەژناسىاو كوردىن و ئاگاھانە و سەرەمەرە
 خەرىكو كاوبەندى و تىئورىزە كەردەو زوان و ئەدەب و كىتيەيى كوردىن دلىو كىتيەكاشانە: جە رۆمانەوھ تا مىللەت.... دمايىن
 تەرىنچشانە كە ۲۲ ەلەين (زمان، ئەدەب و ناسنامە، مانگ، ۲۰۲۰) باسو زوان، ئەدەب و ئەدەبىيات و كىتيەيى كوردى مەكەرۆنە.
 جيا ئەچانەيە وەردى تا گەورە و شناسيا و نەشناسىاو دياردە زوانى، ئەدەبىي، فەرھەنگى و شەخسىيەتيەكانو كوردى قەتار و
 سەرشانەوھ باس مەكەرۆنە و پەى مسالانىچ دلىو سەرانشەرو ئەدەبو دونايانە (دور و نيزىك) سەرەش كىشان و ويناينىش تا
 بنجە و تايبەتمەنديەكاش بەر باوەرۆنە و بگىرۆشان پۆوەرە، يەك واژيۆھ گۆرانى و ھەتتا نامىو گۆران و ھۆرامانى پىسەو (ئىسم
 خاسى) ھىچ كە نىيەن نويسەكاشەنە و كىتيەكاشەنە تەنانت و كوتوپرىچ بىيەن نامىو يەك دياردە يا شەخسىيەتى ئەدەبىي،
 شىعەرى، تارىخى و وەرىنى و ئەئىسەيو مەحالىو گۆرانىوھ و يا يەك رىسيا جەبارەو زوان و ئەدەبو گۆران و ھۆرامانىوھ
 نىمىزىنەوھ چەنەشان. ئىدىچ عەينو مارف خەزەندەرى و دوكتور ئەورەحمانو حاجى مارفى (دوى كىتيىش سەرو زوان و رازوانو
 كوردىوھ نويسىتى و تەنانت نامى گۆران و ھۆرامانىش نەدركانە) فرەو كەسانتەرى گۆران و ھۆرامانىش بنەپەتەن بە ھەوزەو
 كوردى نەزانا و نەزانا و ئەگەرىچ زەمانىو كەسانىو مەسلەھەتى زانابۇشان فرەتەر سىياسىكارى بىتى و پەى سىياسەتى
 پاسە لوانىتە پەيش و ئىتر و ئەئىسە دىدارشان وستەن ئەو قىيامەت. ئەحمەدزادە كەسىيە ئاكادىمىك پەرودەيا و وەرئاوھ دىدە
 و ژيۆھ جە سەدەو بىستو يەكىنە و بىشەك چەپ و راس و وەر و پەشتو وىش مەزانۆن و فەلسەفەو ھەرماناچىش. قەدىمايان
 واتەنشان دانا بە يەك ئىشارە. ئاشىقىي و پۆوەرەژيواى بە زۆر و يام ھەزى يەك لايانە نەكرىەون. بەلام يۆ چىش بکەرۆن و
 بواچۆن بە خامىي خام ئەندىشان كە وىشان ھۆرمەكىشان پەى نۆكەرىشان (سىامەند ھۆرامى، نەقل بە مەزمون) كە پاسەن تا
 قامى قىيامەت با وىشان ھۆرىكىشان ديارەن بەردەگى عەينو شانازىن پەيشان. ئەئى دوھ باقە پەى ئانەيە نەوزايىنى روھ كە
 گلەى و مناشت كرىابۆنە ئەو فەلانە نويسەندەى كوردى و يا پەيجورىكارىو پىسەو دوكتور ئەحمەدزادەى كە بەشكەمەتى دلىو
 زوانەكەيشانە و تىئورىيەكاشانە مەسلەھەتچ بىيەن دياردە زوانى، ئەدەبىي و تارىخىيەكانو گۆرانىچ بە ھىنەو وىشان بزانا و
 باسش سەر بکەرانە. راواياران و باوەرەمەندانو راو گۆران و ھۆرامانى ھىچ وەھم و خىيالەى ئەپاسناشانە نەبىيەن و نىيەن و
 نەمەزە بەلكوم ئەئا جۆرە نەزەرگا و پەيلوایانە بە سەلەمەنەرو راسىيەكان مەزانا و ئانە كە دياردەو كورد و گۆرانى ئەگەر
 زەمانىوچ بۆنەو ھاومالىوھ مەلاباتىوھان بىيەن بەينەنە ئەئىسە بەتەمامى دونياشان جىيائىنى و جيايوھىيەنە و ھەر كام پەى وىشان

وئېپايانە ھەرەكەتشان كەردەن و مەكەران. ئىئى نمونانەو پەي يادئاوهرى بە ئا كەسانەن كە ھاژە و ھىئامۇنى كوردايەتى و ناسىئونالىسمى كوردى مەژگ و ھۆشش شىونايىنى و راشان گوم كەردىنە تاكەتتى ئەگەر گەرەكشانەن درۇس بياوانە ئەو مەسەلەكان گرد چىئوى لەيەك بدائىنەو.

۱۱. سى رايىت ميلز جاميئەشناسى ئامريكاىي ماچۇنە: ئەگەر سەرتاسەرو زمسانىنە وەرەو ەشتى بۇنە و كرىلەش لوا بۇنە ئاسمان پەنجەو پاو ھەوريشو ەسىن پەي ئانەيە بکەرۇنەش ھەرەسە و بەرۇنەشەرە دەرە. پەي مەسەليو گۇرانيچ پەنجە پاو ھۆریشەكەي ئاگامى و وئ ئاھايى تاريخين كە چەخماخەكيش دريائە وەنە و ھەرەسەكئ جىمياينەرە و پەي ھىچكەس و دەسيئو وەرش نەگىريەون و نەمدروئەو. ئاگامى نوختيئو ەنە دەسپەنە مەكەرۇ و ئەو ەگىلايش نىيەن. كە ليژە كەوت كار و پالو ئاودەزى، ھىچ چار و ەورگليوش نىيەن. ميرلۇپۇتتى پەي ئەژناسەو ھىگىلى ماچۇنە: ويەرو فەلسەفەينە، فەلسەفەو ھىگىلى پىسەنە ملەگايئو بەرز و سەخلەتى كە ەزپەنەكەر و ناحەزپەنەكەرش مەشيئ چەنەش بوگزرەيەونە تا وئش بېرئۇنيئو ئەودەس و كاوى دماەر. گۇرانيچ شاھۇئاسا بە دريژايى تاريخى قورس و پتەو مەھاليئو ەرولاو ەنە و گرد بارئو ەرە ريخە و پەنجەش پىكانەرە و كوانەرە. ئەچى مەھالەنە زەمينەو زوان، ئەدەبيات، ەماسە، تەريقت، ئايين، تاريخ و فەرەنگىنە ئەگەر كەسيئو گەرەكشەن بە چيئو بياوون ەشش بەينە و نەينە مەشيئ ەروازە و ملەگاو گۇرانيئو بوپەرۇن. دياردە و ملەگاو گۇراني شاراو تاريخيو زۇلم و غەدرينە ماجەررايش ويەرنانيئى و ەكايەتيش بە ەماسە و مەنزومە و كەلام كيشاينى و بئەرەت و فونداسيئو ەيقمش سازنان پەي ئەدەب و فەرەنگ و تاريخش و بە جارانيچ فرەو نەيارانيش تاسنانيئى و ھارايىنى و ئەئيسەيچە باكش نىيەن جە وەرانونەرى كەسانىئو ە سانچۇ ئاسا گەرەكشانەن مەفاهيمانو ئەدەب و فەرەنگ و تەمەدۇنيئو گەرە پىسەو گۇراني دليو دۇل، چەمە و چند دەگاي وردىكلانەينە كرۇل و داماگ و قەتيس بازانەو ە بکەرەنەش بارىقەللای لاشەي بئ فەريشان و دەسودەشانەو بئ ئاودەزىشان. گۇران رەستاخيزى(ئەو ەژيوای) دوبارەش دەسپەنە كەردەنەو. رۇخانەو زوان و ئەدەب و تاريخش واژاوش ئامانەو و گوڧتمانئش سەرەنسەرەو مەھالەكەيش گىرتەنەرە. گوڧتمانئو ە ەن شۇنەو ئاشتى، پئو ەژيوای و وئ بىيەي و كىيىەي ئىنسانى و ئەخلاقيشەو. دليو دونياو بىدادينە، قەنچا و پىچو دەسيسان و خىيانەتانه، مەيدانو زەھاکانو زەمانىنە و دوکانو قەلەم بە زەرە و مزەو ەرانو سەرمايەينە ەينو جارو جارن و بەھىزتەر ئەو جاراني پريدو ەريوتەرەو تاريخينە خەلگاني گۇران زوان بە ميحورەريەت و سەرقالەيى مەھالانو ھۇرامانيئو ليژەسەختانە لواينى پيوای ميراسى تاريخييشانەو و ديسان دەسشان پەيدا كەردەنەو بە وەرئس و خەزانەي زوانيى، ئەدەبيى، ەماسيى، ماريفەتيى، تەريقتيى و فەلسەفيو پيران و گەورانيشان و ئيتر ئىجازە نەدان ەەر كەس و دەسيئو فاشيستى و ناسيئوناليستى و بئ ريخە، بئ يەھەر و بئ ليژە دەس بوژنە دليو يادگا و كىيىەيشان و تاكەتتى ديسان وئشان بکەرەنەو ميراسدار و ئەربابو بىيەو و نەبيىەشان.

دارى ەزار بىشە و ەراز ريشەو گۇراني وەچ و خەلفى تازەش زىنيەنەو. نەسلى تازە پەنەياواش زارۇ زەمانەو وئشەن. پەوكەتتى ئاودەزەندانە، وەفادارانە و سەرەرزانە تا رۇشنايى و پەي رۇشنايى و دەس ياواي بە راسيىەكان و بنوان نيايو ژيوايەي ئارۇيانە و ئىنسانانەي جە كۇل نەگنۇنە و يەھەردارانە و ليژەدارانە و مەعدوم ئاسا ەي ەي مەكەرۇن ئەو قافلەيش تا سەر دياران!

تا وەختيوتەر ئازيزان بەخەير.

داريۇش رەھمانى. مەريوان.

نەورۇزان و ۲۹۲۱ گۇراني

ئىسفەند و ۱۳۹۹ ك. رۇجيارى

مارس و ۲۰۲۱ ميلادى